

**Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce**

Charitativní a sociální práce

Dagmar Adámková

Souhra role prarodiče s rolí pěstouna

Bakalářská práce

vedoucí práce: Mgr. Hana Šlechtová, Ph.D.

2019

„ Prohlašuji, že jsem práci vypracoval/a samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedl/a v seznamu literatury.“

V Olomouci dne 25. 3. 2019

.....

Tímto bych chtěla poděkovat Mgr. Haně Šlechtové, Ph.D. za odborné vedení a rady k vypracování této práce. Moje poděkování také patří rodičům za možnost studovat a jejich podporu, dále bych chtěla poděkovat Evě, za ochotu naslouchat, poradit a motivovat. Ester, rodině Cuttino's a Scroggins's a také Nathanielovi za podporu a modlitby.

Obsah

ÚVOD	6
1 Role prarodiče	7
1.1 Věkový rámec prarodičovství pro účely této práce	7
1.1.1 Období pozdní dospělosti	7
1.1.2 Období počínajícího stáří	8
1.2 Pozice a role prarodiče v rodině, související normy a očekávání	8
1.3 Styly prarodičovství	10
2 Pěstounská péče.....	13
2.1 Definice pěstounské péče a její legislativní a institucionální ukotvení.....	13
2.2 Příbuzenská pěstounská péče jako typ pěstounské péče	14
2.2.1 Typy pěstounské péče	14
2.2.2 Příbuzenská pěstounská péče	15
2.3 Pozice a role pěstouna	17
2.3.1 Pozice a role pěstouna ve vztahu ke svěřenému dítěti	17
2.3.2 Pozice a role pěstouna ve vztahu k ostatním členům jeho rodiny/ domácnosti	17
2.3.3 Pozice pěstouna ve vztahu k vlastním rodičům svěřeného dítěte	18
2.3.4 Pozice pěstouna ve vztahu k dalším aktérům socializace dítěte	19
3 Metodologie a etické souvislosti výzkumu	21
3.1 Metoda.....	21
3.2 Výzkumný soubor	21
3.3 Výzkumná technika.....	22
3.4 Reflexe průběhu výzkumu	23
3.5 Etické souvislosti.....	24
3.6 Analýza dat.....	24
4 Stručný příběh rodiny.....	25
4.1 Základní orientace ve vztazích pěstounské a biologické rodiny	25

4.2 Biologická rovina	27
4.3 Právní rovina	27
4.4 Sociální rovina.....	28
5 Fungování rodiny	29
6 Repertoáry role prarodiče-pěstouna pana Miroslava a paní Markéty	32
6.1 Repertoár živitele	32
6.2 Repertoár vychovatele.....	33
6.3 Repertoár učitele	33
6.4 Repertoár pečovatele	34
6.5 Repertoár blízkosti	35
6.6 Význam manželství a jeho proměny v souvislosti s prarodičovstvím a pěstounstvím ..	35
ZÁVĚR.....	36

ÚVOD

Téma mé bakalářské práce jsem si zvolila „Souhra role prarodiče s rolí pěstouna“. Na základě spolupráce s organizací zabývající se doprovázením rodin s dětmi v pěstounské péči. Kde pěstounská péče probíhá převážně na úrovni příbuzenské pěstounské péče, a to právě ve vztahu vnouče-prarodič.

Příbuzenská pěstounská péče, kde pěstounskou péči vykonávají prarodiče, častokrát, jen jeden prarodič, ať už z důvodu ovdovění, rozvodu nebo jiných rodinných situací, je nejčastější formou pěstounské péče jako takové.

Začala jsem se více zajímat, jak se prarodiče staví ke svým nově přiděleným rolím, kdy se navrací do rolí rodičů a dostávají zodpovědnost za výchovu vnoučete.

Cílem práce bylo analyzovat, jak prarodiče-pěstouni zvládají kombinovat své role. Pokusit se na vybrané rodině, kde se vztahy v rámci samotného prarodičovství a pěstounství prolínají a vzájemně na sebe navazují.

Zvolila jsem metodu kvalitativní případové studie založené na polostrukturovaných rozhovorech s komunikačními partnery. Jednotlivé repertoáry byly rozklíčovány dle konceptu repertoárů otcovské role, jak je definovala Radka Dudová ve své knize o Otcovství po rozchodu rodičovského páru.

Okruhy pro rešerši literatury jsem zvolila téma prarodičovství a definování co je to pěstounská péče a jaká je cesta k pěstounství.

Rešerše je rozdělena na tři kapitoly, první kapitola a její části se zabývají styly a typy prarodičovství a celkovému pohledu na prarodiče. Druhá kapitola je zaměřena na pěstounskou péči, její rozdělení, cestu k pěstounství a zákonné podmínky pro zájemce o pěstounskou péči. Ve třetí kapitole je uvedena metodologie získávání dat, jejich zpracování a nakládání s nimi.

Výzkumná část bakalářské práce je tvořena případovou studií. Stručné uvedení příběhu rodiny a orientace ve vztazích rodiny, aby pro čtenáře bylo snazší se v rodinné situaci při čtení zorientovat. Pátá kapitola je zaměřena na popis žité reality rodiny, a jak vzájemně fungují vůči teoretickým principům pěstounské péče. V šesté kapitole se zabývám vyzpořovanými repertoáry rolí prarodičů- pěstounů a jak se k tomu konkrétní komunikační partneři staví a zvládají své role naplňovat.

1 Role prarodiče

Do role prarodiče se dostávají lidé různého věku, ne vždy musí být staří a „kvalifikováni“ jako senioři, přesněji v důchodovém věku, nepracující a plně podporující mladou rodinu. (Dopita, 2005, str. 36)

V dnešní době se prarodičem může stát jedinec v plné síle a dobrého zdravotního stavu. V mnoha případech stále pracující se vzdálenou vyhlídkou na penzi a volný čas, který by mohl svým vnoučatům věnovat. (Vidovičová, Galčanová, Petrová Kafková, 2015)

Prarodičovskou roli jedinec získá bez toho, aby ji ovlivnil. Nabyde jí konáním druhých jedinců (dětí). Nicméně si aktér může vybrat, jak a jestli se této role zhostí a bude ji naplňovat či nikoliv vzhledem ke vztahovým okolnostem. (Vidovičová, Galčanová, Petrová Kafková, 2015, str. 769)

Dopita (2005, s. 36) uvádí: „*Prarodičovství se ukazuje jako jedna ze sociálních rolí, která ne vždy musí vyvolat asociace stáří, abychom byli konkrétní – věk nad 60 let, a uvést nás do stereotypů dědečků a babiček*“.

Prarodiče a vnoučata společně dělají různé druhy aktivit, jako rodinné události, sdílení rodinné historie, hraní her, sledování televize, dovolené, výlety, hlídání, sdílení rad, sdílení náboženských aktivit, a přejímání rad v oblasti školy a vzdělání obecně. (Smith, Drew, 2002)

1.1 Věkový rámec prarodičovství pro účely této práce

Pro účely této práce jsem zvolila věkový rámec prarodičů 40-65 let jako období pozdní dospělosti a 65+ jako období raného stáří. Proces stárnutí je ovšem značně individuální, tedy onu hranici 65 let věku je třeba vnímat jako spíše orientační.

1.1.1 Období pozdní dospělosti

Biologicky se jedná o období mezi 40. - 60. rokem života, kdy se od rodičů stěhují jejich děti. Matky mohou v tomto období nabýt dojmu, že je již nikdo nepotřebuje, a hledají znovu smysl svého života. To nastává v případě, že si během dosavadních fází života nenašly jiné zdroje smyslu života, než vychovávat děti. Pokud se tak stane, může narození vnoučete velmi prospět k opětovnému „navrácení chuti do života“. (Langmeier, Krejčířová, 2006, str. 192)

Mladší prarodiče bývají ve výchově vnoučat mnohem více zapojeni. (Denham, Smith, 1989, str. 348)

Televize a dětské knížky velmi často zobrazují prarodiče jako staré, domestikované, pravděpodobně s nějakým typem zdravotních obtíží. Jedná se o stereotyp, který se začíná

pozvolně měnit. Prarodičem mohou být lidé také mezi 40. -60. rokem, tudíž onen stereotypně prezentovaný typ prarodiče by měl spíš být upřesněn jako praprarodič. (Smith, 2005)

1.1.2 Období počínajícího stáří

Jak píše ve své knize Jiřina Šiklová (2008, s. 100): „*Stáří je období, kdy ještě hodně můžeme, ale málo musíme*“.

Počínající neboli rané stáří se vymezuje věkovou skupinu mezi 60. a 75. rokem života. Záleží na jedinci, jak ke svému životu přistupuje, bude-li si připadat starý a přestane být aktivním, nebo naopak využije své volnosti a začne si vytvářet nové návyky, objevovat nové koníčky a bude výkonný i po 60. (Vágnerová 2007, s. 302-303)

Možností je spousta, uvedu několik příkladů aktivit, kterým se mohou senioři v tomto věku věnovat, pokud již nemají pracovní a jiné povinnosti.

Takovou aktivitou může být vzdělávání se; lékaři a jiní odborníci doporučují, aby se mozek udržoval v činnosti. Senioři mají možnost si vybrat, v jaké oblasti se chtějí vzdělávat, studovat protože o to sami mají zájem a dělá jim to radost. Mohou využít možnosti studia na Univerzitě třetího věku. (Pacovský, 1997, s. 30-33)

Zaměstnání v důchodu může být dobrovolné, ale v případě, že „senior- důchodce“ má nízký důchod, může být k zaměstnání nucen příjmovou tísň. Důvody, proč se nechávají lidé zaměstnat i v důchodovém věku, jsou různé: finanční situace, sociální začlenění, pocit užitečnosti. Většina lidí v důchodovém věku ještě není tak starých, aby nemohli pracovat, ani po fyzické nebo psychické stránce. (Pacovský 1997, s. 32-33)

Období stáří se dále schematicky dělí na rané stáří a pravé stáří. Pravé stáří nastává po 75. roku života. Má několik hlavních znaků, které bývají typické. Jsou to: slábnutí imunitního systému, ochabování kůže a oslabování svalů, rigidita. Tyto změny jsou vnímány jako nežádoucí. Dalším znakem bývá neangažovanost, kterou můžeme jako jedinou z největší části ovlivnit, a to pomocí zapojování osob v rámci jejich schopností do společného života s mladšími generacemi. (Matoušková, 2013 str. 267)

1.2 Pozice a role prarodiče v rodině, související normy a očekávání

Jak uvádí Vágnerová (2007, s. 392) prarodiče v rodině za běžných okolností plní zvláštní a nenahraditelnou roli, udržují rodinné zvyklosti a tradice. Jsou žádáni o výpomoc a rady, nejen od svých vnoučat, ale taktéž dětí.

Prarodiče bývají ke svým vnoučatům shovívavější a projevují více trpělivosti, stávají se bezpečným útočištěm v nelehkých situacích. Pokud se dítě bojí rodičům oznámit nepříjemnou informaci, mohou je využít jako určité prostředníky. Pro děti se stávají nejdůležitějšími v období, kdy rodiče nemají na děti tolik času z důvodu zaměstnání. Především babičky, které dříve plnily role matek (Sýkorová, 2007, s. 168-169).

Mezigenerační vztahy v rodině se ubírají směrem k matkám. Vazby se jednodušeji a spíše udržují skrze mateřskou linii. To znamená, že příbuzenské vztahy jsou intenzivněji udržovány ze strany matky, než je tomu u příbuzenstva ze strany otce. (Dopita, 2005, s. 37)

Společenské normy týkající se prarodičovství se neimplikují automaticky, že prarodiče budou mít vždy čas, ale rodiče a vnoučata by měla respektovat jejich volnočasové či jiné aktivity a denní rozvrh.

Mezi prarodiči a vnoučaty vzniká výjimečné pouto, které rodiče se svými dětmi mít nikdy nebudou. Dle některých vývojových psychologů se jedná o pouto, kde se prarodiče nemusí cítit vinni za špatné vlastnosti vnoučete, ale oceňují u dítěte jeho dobré vlastnosti. (Parsons: 2013)

Jelikož nemusejí řešit každodenní rodičovské povinnosti, jedná se o emočně nekomplikovanou lásku, jak uvádějí psychologové v *Everyday Health*. (Gilbert 2011; [online])

Dar lásky, kterého se vnoučeti dostává, pomáhá dosáhnout dítěti stavu, který napomáhá zdravému přerodu v dospělého, zejména v pubertě, kdy jsou rodiče největším nepřítelem dětí, když jim v ničem a vůbec nerozumí. (Parsons: 2013)

Prarodiče pomáhají ve svých vnoučatech vytvářet sebedůvěru již od raného věku. Mohou zásadně ovlivnit způsob, jakým o sobě jejich vnoučata smýšlejí celý život. Pomáhají vytvářet zdravou sebeúctu a sebejistotu, ze které mohou děti čerpat v době, kdy jsou vystaveny realitě v rámci vrstevníků. Čím jsou děti starší, mohou se prarodičům svěřovat. Jejich hlavním posláním je dát vnoučatům na vědomí, a ujistit je o důležitosti a jedinečnosti. (Parsons: 2013)

Hlavním posláním prarodičů je s dětmi být v kontaktu, neznamená to, že se budou vídat pravidelně, někteří prarodiče žijí od svých vnoučat daleko. Jedná se o vědomí, že tam pro svá vnoučata jsou, nevyžadují žádné výsledky (výhru v závodech, výborné výsledky ve škole), přijímají svá vnoučata taková, jaká jsou. Aby měla někoho, kdo je bude příležitostně rozmazlovat, mít někoho kdo bude jejich fanouškem, i když se jim zrovna nedaří. (Parsons: 2013)

První výzkumy, které se začaly zabývat vztahy prarodičů s vnoučaty, byly uskutečněny v letech 1964 a 1977-79). Zjistily, že vztah mezi prarodiči a vnoučaty je stejně důležitý jako mezi sourozenci nebo rodiči a dětmi. (Denham, Smith, 1989, str. 347)

1.3 Styly prarodičovství

Tak jako je každý rodič jiný a svoji rodičovské role se zhostí jiným způsobem, to stejné platí u prarodičů. Pokud svoji prarodičovskou roli přijmou, neznamená to, že se budou všichni chovat stejně a svá vnoučata kupř. pouze rozmazlovat. Jak uvádí Dopita: *Anne Gauthier ve svém kvalitativním výzkumu identifikovala jako faktory ovlivňující role prarodičů, sociokulturní prostředí, rodinné hodnoty, čas a energii věnované rodině a percepce mládeže* (2005, s. 39)

Autoritativní prarodič sám sebe řadí do pozice autority, ne jako přítele nebo průvodce pro své vnouče. Interakce je přibližně tak často jako na úrovni u pasivního prarodiče (dále v textu), ale dává se velký prostor disciplíně a direktivní interakci. Vnímají sebe jako podporující a chtějí jim radit – předávat moudrost. Dávají rady a od vnoučat očekávají diskuzi ohledně budoucnosti a při dosahování jejich cílů. Mají tendenci zasahovat do struktury trávení volného času svých vnoučat a pomáhat s domácími úkoly. (Dopita, 2005, str. 37- 38)

Dnešní prarodiče obecně dosáhli vyšší formální úrovně vzdělání, než tomu bylo dříve a méně jich žije přímo s vnoučaty. Jejich role již nebývá převážně zaměřená na disciplínu, ale často jako pomocník v rodině. (Smith, 2005, str. 684- 685)

Vlivní neboli ovlivňující prarodiče využívají svého vlivu na svá vnoučata. Častokrát se spolu stýkají a mají společné zájmy a aktivity, koníčky a tráví spolu čas. Vnoučata se mohou naučit novým dovednostem a učí se budovat důvěru a automaticky tolerovat autoritu v podobě dospělého; prarodiče od nich vyžadují disciplínu a ambice. Tito prarodiče fungují také jako poradci, pomáhají vnoučatům rozvíjet jejich talenty a mohou jim radit v důležitých rozhodnutích, která musí vnoučata učinit. Nebývá výjimkou, že pomáhají finančně a mluví do rozhodování o budoucnosti jako např.: jakou jít studovat školu, partnerské vztahy, zaměstnání. (Dopita, 2005, str. 37)

Prarodiče tohoto typu podporují svá vnoučata a zaměřují se na „správné“ volby v jejich životech a nebojí se do životů vnoučat zasahovat takovým způsobem, aby vnoučata nečinila špatná rozhodnutí. Prarodiče tvoří vzory, ke kterým mohou směřovat, vytvářet velmi jedinečný vztah vzhledem k potřebám společnosti. (Denham, Smith, 1989, str. 347)

Podporující prarodiče nemají na svá vnoučata takový vliv, jako ovlivňující typ. Netráví s nimi tolik času a neznají je tolik, protože se přímo nepodílejí na jejich aktivitách.

Jsou přesto v určité podobě „fanoušky“ svých vnoučat. Neovlivňují tolik budoucnost a nezasahují do rozhodování. Mohou být „studnicí“ moudrosti a vnoučata se mohou mnoho věcí přiučit. (Dopita, 2005, str. 37)

Pasivní prarodiče nejsou aktivní v životě vnoučat. Nestýkají se s nimi příliš často a nejsou podstatnou součástí jejich života. V tomto případě se vnoučata od nich mohou jen těžko naučit dovednostem a za pomoci svých prarodičů rozvíjet své talenty. Svým vnoučatům takoví prarodiče nepomáhají finančně ani při důležitých životních rozhodnutích. (Dopita, 2005, str. 37)

Důvodem, proč mohou být prarodiče pasivní, je to, že mají mnoho dětí a mají strach, aby nezačali některého potomka upřednostňovat, tak nenavštěvují nikoho. (Dopita, 2005, str. 38)

Prarodiče mohou do životů vnoučat zasahovat ve smyslu, že zmírňují negativní vliv rodičů svým vlastním pozitivním vlivem na ně. Potvrzováním či vyvracením rodičovského rozhodnutí, mohou prarodiče ovlivnit, jak vnoučata přijímají nároky na ně kladené nebo kritiku ze strany rodičů. (Denham, Smith, 1989, str. 347)

Odloučení prarodiče se svými vnoučaty nesetkávají, jen s velmi malou pravděpodobností se navzájem navštíví více než jednou měsíčně. Nezapojují se do aktivit a necítí potřebu více participovat ve fungování rodiny. (Dopita, 2005, str. 37). Pro účely této práce se tímto typem prarodičů nebudu více zabývat.

Anne Gauthier, na niž jsem odkazovala na začátku kapitoly, představuje následující typologii prarodičů:

Prvním typem jsou prarodiče jako subdodavatelé vzdělání. Tito mají tendenci nahrazovat rodiče, pocházejí převážně ze střední třídy a domnívají se, že jiné seniorské role by jim nevyhovovaly nebo by v se v nich nemohli dostatečně uplatnit či prosadit. Přicházejí do konfliktů rolí rodičů vs. prarodičů, od svých vnoučat očekávají zdvořilost, poslušnost, respekt a naslouchání. Svým působením v rodině se snaží ochránit vnoučata před upadající morálkou a různými nástrahami dnešní doby. Setkávání prarodičů s vnoučaty je různorodé, někdy k němu dochází denně, jindy několikrát týdně, roli hraje i geografická vzdálenost; tito prarodiče mají rodinu jako střed svého zájmu. Aktivita prarodičů se liší na základě toho, z čí strany rodičů jsou, prarodiče ze strany matky jsou v průměru více zapojeni a bývají aktivnější než prarodiče ze strany otce. (Dopita, 2005, s. 39)

Druhým typem jsou specialisté, kteří bývají ze střední a horní společenské vrstvy. Vnoučatům je dopřána integrace do společnosti (kultura, sport) na úkor osobního kontaktu přímo s prarodiči. Pomoc svým vnoučatům můžeme v tomto případě vnímat jako prostředek

pro sebeuplatnění prarodičů jinou formou, než na jakou byli doposud zvyklí; rozšiřují nejen svoje obzory, ale také obzory vnoučat. Tento typ je ve výzkumu dále dělen na dva podtypy, jedná se o 1) spolkové specialisty a 2) specialisty na původ. (Dopita, 2005, s. 39)

Prvním podtypem jsou aktivní prarodiče, uplatňující svůj vliv a pomoc s přípravou vnoučete na budoucí život, zejména skrze školní výuku, angažují se v pomoci s domácími úkoly a organizují volnočasové aktivity. Důležitou součástí jejich života je integrace a participace ve společnosti. Naopak druhý podtyp „specialisté na původ“, klade důraz na rodinnou historii a původ, odkud pocházejí a snaží se vnoučatům vštípit tento vztah k minulosti také. Toto je častější, pokud je už jen jeden prarodič, kdy druhý zemřel nebo pokud rodiče i s vnoučaty žijí v zahraničí. (Dopita, 2005, s. 39)

Stejně jako v předchozím dělení, i v tomto nacházíme pasivní typ prarodiče. Způsob, jakým je definován pasivní prarodič, je obdobný jako v předchozí definici pasivního prarodiče.

Obě dvě uvedené typologie prarodičů se z velké části shodují.

2 Pěstounská péče

Pěstounská péče (dále PP) je typem péče pro děti, které nejsou tzv. „právně volné“ a nemohou být adoptovány. Je zprostředkována díky jisté formě smlouvy mezi státem, který garantuje tento typ péče a pěstouny, kteří se uvolí péči vykonávat. Pěstouni nemají rodičovská práva ani vůči dítěti nemají vyživovací povinnost, ta nadále zůstává biologickým rodičům. (Zezulová, 2012, str. 15)

2.1 Definice pěstounské péče a její legislativní a institucionální ukotvení

Sociálně-právní hledisko předpokládá umístění dětí do PP v případě neexistence či nemožnosti navrátit se do původního domova a to, z důvodu kvality péče rodičů a projeveného zájmu pečovat o dítě. (Jedlička, 2015, s. 391) Pravidla a podmínky pro svěřením dítěte do PP jsou uvedeny v Občanském zákoníku 89/2012 Sb.) a také v zákonu o sociálně-právní ochraně dětí 359/1999 Sb.

Pěstounem se může stát jakýkoliv dospělý, který projde přes odborné posouzení žadatelů obsahující tyto části: posouzení bezúhonnosti, posouzení zdravotního stavu, posouzení psychologické. Toto posouzení se netýká jen jednotlivce, ale taktéž partnera, manžela či jiných osob, které sdílejí žadatelovu domácnost. Zahrnuje i nezletilé děti, ty jsou však posuzovány jiným způsobem, včetně částečného psychologického posouzení. (Zezulová, 2012, str. 18)

Rolí pěstounů je plnit zákonem dané povinnosti, ale také čerpat výhody a využívat svá práva. Dle §47a v zákoně 89/2012 se uvádí, že pěstoun (nebo osoba v evidenci) se může nazývat osobou pečující. Toto označení budu nadále používat. Osoba pečující má ze zákona právo na poskytnutí trvalé nebo dočasné péče o svěřené dítě:

- pokud je pečující uznán práce neschopným, či pečuje taktéž o osobu blízkou
- v případě narození dítěte
- z důvodu vyřizování nezbytných osobních záležitostí
- v případě úmrtí osoby blízké

Dále mají nárok na psychologickou, či terapeutickou odbornou pomoc alespoň jednou za šest měsíců, taktéž právo na zprostředkování bezplatné možnosti vzdělávání a prohlubování znalostí a dovedností. Jednou z hlavních povinností, kterou pečující mají, je prohlubovat si znalosti a dovednosti vzděláním, a to v rozsahu alespoň 24 hod. za 12 kalendářních měsíců po sobě jdoucích. Jelikož pěstounská péče neznamená přijetí dítěte za své, je dle zákona nutné,

aby pěstoun dle individuálního plánu ochrany dítěte udržoval styk, prohluboval sounáležitost s osobami blízkými, zejména rodiči, jestliže soud nestanoví jinak. (Zákon 89/2012 §47a)

Pěstounská péče je placená, kdy má pěstoun nárok na odměnu pěstouna. Pokud se jedná o nepříbuzenský vztah, nárok na tuto odměnu vzniká automaticky. Jedná-li se o příbuzenskou péči, jsou osoby posuzovány individuálně. Dalšími dávkami v okruhu dávek pěstounské péče jsou:

- příspěvek na úhradu potřeb dítěte,
- příspěvek při převzetí dítěte,
- příspěvek na zakoupení osobního motorového vozidla,
- příspěvek při ukončení pěstounské péče. (Zákon 89/2012 §47e)

Odměna pěstouna je vyplácena měsíčně a vyplácená částka se liší podle počtu dětí, o které je pečováno. Pokud se pěstoun stará o jedno dítě, je mu vypláceno 8.000,- Kč; 12.000,- je-li pečováno o dvě děti a 20.000,-, pokud pečuje alespoň o 3 děti současně. (Zákon 89/2012 §47j) Zákon určuje další podmínky, kdy je vypláceno 20.000,-, pro účel této práce však nejsou relevantní.

Společná PP manželů znamená, že je dávka vyplácena jednomu z manželů, určenému v dohodě manželů. Pokud se nedohodnou, určí tak krajská pobočka úřadu práce. (Zákon 89/2012 §47n)

2.2 Příbuzenská pěstounská péče jako typ pěstounské péče

Pokud se o dítě nemohou nebo nechtějí biologičtí rodiče starat, popřípadě je ohrožují svým působením a vlivem, může být dítě svěřeno do pěstounské péče, nejčastěji do příbuzenské pěstounské péče. Jedná se z největší části o péči prarodičů dítěte, ale i jiných příbuzných.

2.2.1 Typy pěstounské péče

V praxi jsou uplatňovány různé druhy PP. Dle § 958 nemůže-li pečovat žádný z rodičů má PP přednost před ústavním typem péče. (Zákon 89/2012)

Stát tuto péči podporuje zajištěním hmotným zabezpečením dítěte a taktéž, dle náročnosti poskytované péče, adekvátní odměnou pečujícímu dle zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře. (Adopce.com, Pěstounská péče [online])

Pěstounská péče na přechodnou dobu je forma náhradní rodinné péče, která má jen po omezenou dobu nahradit rodinnou péči. Pěstoun zastupuje rodiče, kteří se o dítě nemohou nebo nechtějí z různých důvodů starat. Do naší legislativy byl tento typ péče zařazen v roce

2006. Jsou zde určité podmínky, např.: maximální doba trvání je jeden rok, dítě je svěřeno do tohoto typu péče pouze soudem, je vedena zvláštní evidence pěstounů na přechodnou dobu a dítě může být svěřeno pouze osobám z této evidence aj. (Pazlarová, 2016)

Klasická pěstounská péče se děje v těchto podmínkách: prvotním zájmem v celé náhradní rodinné péči, tedy i v PP je zájem dítěte; dítě může být svěřeno do péče fyzické osobě nebo do společné péče manželů. Klasická (nepříbuzenská) PP je zprostředkovaná na základě podání žádosti na obecní úřad obce s rozšířenou působností. Zprostředkování PP provádí pouze orgány sociálně-právní ochrany a to: obecní úřady obcí s rozšířenou působností, obecní úřady, krajské úřady, MPSV ČR a Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí v Brně. (Zákon 89/2012 §11)

PP vzniká rozhodnutím soudu, ten také jako jediný může rozhodnout o jejím zrušení. Je-li dítě dáno do pěstounské péče ve věku, kdy je schopno samo vyjádřit svůj názor, má být zajištěno taky jeho vyjádření a brán na něj zřetel. Děti svěřované do tohoto typu péče jsou především děti, které: jsou opuštěné, vyžadují trvalou individuální péči, ale i dlouhodobou výchovu. PP zaniká dosažením zletilosti dítěte. (Adopce.com, Pěstounská péče [online])

Příbuzenské pěstounské péči, tedy takové, kdy pěstounem se stává někdo z příbuzných dítěte, věnuji níže samostatnou podkapitolu 2.2.2. Pokud jde o místo, resp. zařízení, kde je pěstounská péče vykonávána, možnosti jsou následující:

PP je obvykle poskytována v domácnostech pečujících, může být však poskytována také v zařízeních pro výkon PP, přičemž tímto zařízením mohou být například SOS dětské vesničky, sdružení nabízející dětem z dětských domovů šanci vyrůst v prostředí podobném rodině. Sdružení školí matky pěstounky, které se po dokončeném tréninku starají o sourozeneckou skupinu 5-7 dětí. Sourozenecké skupiny jsou tvořeny dětmi, které nemusejí mít pokrevní příbuznost, ale tyto vazby si tvoří mezi sebou i pěstounkou samy. Cílem je zprostředkovat pokud možno co nejautentičtější prostředí rodiny a v neposlední řadě připravit na samostatný život. (SOS- DĚTSKÉ VESNIČKY, Pěstounská péče [online])

2.2.2 Příbuzenská pěstounská péče

Nejrozšířenějším typem PP je příbuzenská pěstounská péče. Tu vykonávají kupř. strýcové a tety dětí, v ojedinělých případech i starší sourozenci dětí. Nejčastěji se však jedná o pěstounskou péči prarodičů. (Matějček a kol., 1999, s. 38)

Jedná se taktéž o velmi aktuální téma vzhledem k počtu dětí v současnosti svěřených do tohoto typu péče.¹ Soudy se snaží přednostně děti svěřovat do příbuzenské pěstounské péče, z pohledu vývoje je žádoucí, aby zůstaly u své rodiny. V neposlední řadě je jedním z důvodů také fakt, že žadatelů o PP není úměrný počet k dětem, které by mohly být do této formy péče umístěny. Skladba dětí, které potřebují PP je hodně různorodá – zdravotně handicapované, romské děti, geneticky zatížené syndromem, ať už alkoholovým nebo abstinenčním.(Matějček a kol., 1999, s. 38)

Zásadní výhodou, kterou mají děti umístěny v tomto typu péče, že již znají prostředí, do kterého jdou a taktéž osoby, kterým jsou svěřovány. Taktéž je jednodušší navázání citových vztahů a lépe se dodržují rodinné tradice a rituály, dítě není traumatizováno. Navíc, v případě dobrých vztahů příbuzných, u kterých je dítě svěřeno s jeho rodiči, je pro dítě snadné udržet kontakt i s původní rodinou. Veškeré tyto výhody se však velmi snadno mohou obrátit v potenciální riziko. Např.: pokud jsou hodnoty a sociokulturní zázemí podobné původní rodině, ze které bylo odebráno. (Pazlarová, 2016)

Limitem této formy je malá pravděpodobnost možnosti návratu dětí k rodičům, pokud byli umístěni do PP k příbuzným z důvodu nedostačující, někdy až nevyhovující péče ze strany rodičů. (Jedlička, 2015, s. 391)

Negativem je možnost, že se prarodiče mnohdy příliš rychle dostanou do situace, s níž již nepočítali, kdy mají vykonávat rodičovské role a na tuto roli nejsou připraveni. Prarodiče také často nekriticky pohlížejí na chování svých dětí a snaží se je neustále omlouvat (Gabriel, Novák, 2008, s. 48)

Prarodiče, kteří jsou již vyššího věku, mívají problém porozumět světu svých vnoučat. Hůře se jim navazuje kontakt s přemodernizovaným a energetickým světem vnoučete. Tím se snižuje šance na navázání tradičního vztahu prarodičů se svými vnoučaty a naplnění jejich potřeb. (Gabriel, Novák, 2008, s. 49)

Nicméně dle § 962, ujme-li se péče osoba příbuzná, soud dá této osobě přednost před jinými osobami, s výjimkou, že by toto prostředí bylo pro dítě nevhodné. (Zákon 98/2012)

¹ K 31. 12. 2016 bylo v ČR 11 075 osob pečujících alespoň o jedno svěřené dítě do PP, z toho bylo 6 373 prarodičů a dalších 1 636 jiných příbuzných. MPSV, statistika SPOD

2.3 Pozice a role pěstouna

Pro správné uchopení celého tématu a jeho významu, definuji, jaká je pozice a role pěstouna vůči dítěti; ostatním členům pěstounovi domácnosti; rodičům svěřeného dítěte a aktérům další socializace.

2.3.1 Pozice a role pěstouna ve vztahu ke svěřenému dítěti

Z hlediska zájmu svěřeného dítěte nezáleží na prvním místě na tom, jaký je jeho právní status, jestli za něj mohou lidé, kteří se o ně starají, rozhodovat, nebo tato povinnost náleží jeho biologickým rodičům. Stále má potřebu být milováno a bezvýhradně přijímáno takové, jaké je, jako každé jiné dítě. Děti mohou být fyzicky zdravé, ale prošly si něčím, co v nich zanechalo hluboké niterní zoufalství a zranění v podobě opuštěnosti. Jejich instinktem je přežít, neznají emoce a city, ale čekají. Což se netýká pouze větších dětí, ale zejména novorozenců a kojenců, kteří jsou v raném věku nejzranitelnější. (Zezulová, 2012, str. 21)

Děti, které přijdou o svoji biologickou rodinu, potřebují mít možnost si vytvořit vztah s jedním člověkem, aby mohli rozvíjet svoji důvěru. Nestací jim jen materiální zabezpečení. Pěstoun se dostává do situace, kdy je na něj vyvíjen tlak a očekává se od něj, že se s dítětem sžije, a naplňuje více rolí v životě dítěte. Jeho úloha se štěpí na několik částí. Pro příklad: měl by fungovat jako pomocník, pozorovatel, psycholog, rodič, aktivizační „pracovník“, utěšitel, opora i autorita. Všechny tyto skutečnosti kladou na pěstouny velké břímě, aby byli citliví k dítěti. Pěstouni se po celou dobu péče o dítě mohou potýkat se situacemi, které nikdy nezažili, navzdory možným bohatým rodičovským zkušenostem s vlastními dětmi.

2.3.2 Pozice a role pěstouna ve vztahu k ostatním členům jeho rodiny/ domácnosti

Blízká rodina pěstouna/pěstounů hraje velkou roli v celkovém konceptu přijetí cizího dítěte mezi sebe. Pěstoun není jen pěstounem, zůstává na pozicích, které už v rodině má, vystupuje tedy i v roli vůči svému partnerovi a svým dětem. Výkon těchto různých rolí přitom potřebuje v každodenním životě skloubit; stává se i koordinátorem rolí dalších členů rodiny vůči svěřenému dítěti.

Mezi partnery, kteří uvažují o PP, pokud je iniciátorem pouze jeden z nich, je důležité prodiskutovat celé rozhodnutí a zvážit stabilitu vztahu. Uskutečnění PP je mimořádnou zátěží pro oba partnery; pokud se tedy např. žena rozhodne k náhradní rodinné péči, měla by mít

jistotu v podpoře svého partnera. V opačném případě, a pokud není vztah dostatečně kvalitní, může dojít k rozpadu vztahu. (Šancedětem.cz, Rodina v problémové situaci [online])

V rámci vztahu s vlastními dětmi, kdy vlastní dítě by nemělo pocítit příchod cizího dítěte na změně v zájmu rodičů o ně samotné. Pěstoun by měl stanovit hranice v přijímání dětí a kladení nároků na své biologické dítě, které se může ocitnout pod tlakem, právě z obavy, že se pěstoun obává, aby vlastní dítě neupřednostňoval, že na něj klade přehnané nároky. Je důležité, aby vlastní i nevlastní děti měřili „stejným metrem“. Pro dítě nastává změna v podobě, že se musí o své rodiče dělit (dělit se mohlo už dříve s vlastními sourozenci, ale tady přibývají specifické potíže, které si dítě svěřené do pěstounské péče s sebou přináší). Kvůli němu nemuseli podstupovat tolik „extra“ opatření a kroků. (Šancedětem.cz, Rodina v problémové situaci [online])

Biologické děti pěstounů příchod nových členů domácnosti dle výzkumu provedeného Schindlerovou v roce 2015 vnímají velmi podobně. Zejména v nepřípravenosti na příchod nového/ nových členů; nedostatečnou komunikaci a podporu jak ze strany rodičů, ale i odborníků. Po příchodu nových dětí, se mění fungování dosavadní rodiny, žebříček hodnot a role, které členové domácnosti zastávají. Vnímali rozdíl mezi pozorností, které se jim dostává a nenaplnění potřeby uznání ze strany rodičů, kteří byli zároveň vyčerpaní. (Schindlerová, 2015, str. 54-58)

Nebývá žádnou výjimkou, že dítě, které bylo svěřeno do péče pěstounům, kteří se na něj tolik těšili, do jejich rodiny jaksí nezapadne. Navzdory snaze všech členů domácnosti.

2.3.3 Pozice pěstouna ve vztahu k vlastními rodičům svěřeného dítěte

Dle § 960 veškerá rodičovská práva a povinnosti vyplývající z rodičovské odpovědnosti zůstávají rodičům. Rodiče mají právo se s dětmi pravidelně a osobně stýkat a mají právo na informace o svém dítěti/dětech, to neplatí pouze, pokud tak rozhodne soud. (Zákon 89/2012)

Bohužel tento kontakt mnohdy škodí nejen dítěti, ale především ve vztahu mezi dítětem a pěstounem. (Koluchová, 2002, s. 117)

Pokud hrozí dětem ze strany rodičů újma nebo jakékoliv ohrožení, je na pěstounovi, aby zasáhl, obrátil se na soud a podal návrh na omezení styku, popřípadě zbavení rodičovské odpovědnosti biologických rodičů. Jestliže děti samy mají zájem o kontakt s rodiči a nic jim

nehrozí, je žádoucí a v jejich zájmu, aby pěstoun dítěti nebránil v tomto kontaktu. Zvyšuje se tak naděje a možnost návratu dítěte do původní rodiny. (Koluchová, 2002, s. 117)

Důležitou zásadou pro pěstouny je pravdomluvnost v komunikaci s dětmi o biologických rodičích. V mnohých případech je tato skutečnost v rozporu s další zásadou, a to o rodičích mluvit dobře, aby děti neztrácely vztah k autoritě a respekt. Je potřeba klást důraz na pravdivost a otevřenost rozhovoru, přizpůsobeného věku a schopnostem dítěte. (Koluchová, 2002, s. 118)

2.3.4 Pozice pěstouna ve vztahu k dalším aktérům socializace dítěte

Jak píše Matějček, v průběhu dětství se děti setkávají s různými aktéry socializace. Začíná v rodině přes vrstevníky (mateřská/základní škola, dětská hřiště), postupně se přidávají učitelé, další lidé z vnějšku rodiny, média. Škola vstupuje do života dítěte a bude jej formovat a spoluutvářet jeho hodnoty nejméně devět let. Její vliv poznamená vývoj osobnosti dítěte. (2002, str. 74)

Nejen rodiče, ale i pěstouni mají možnost navázání kontaktu se školní institucí, učitelé, a především třídní učitel, mohou být nápomocní v chápání dítěte a jeho potřeb. Je zřejmé, že se dítě bude mezi svými vrstevníky chovat jinak než doma. V tomto chování mohou být schovány „střípky skládačky“, které pěstounům chybí k celkovému obrazu o potřebách dítěte. Právě učitel je jedním z aktérů, který tyto informace může poskytnout.

2.3.5 Cesta k pěstounství

Proces přípravy na pěstounství začíná u pěstounů a jejich motivací k výkonu této služby/povolání.

Zájemcům o pěstounství je individuálně poskytnut pracovník OSPOD, který se v případě vybrání zájemce jako pěstouna stane hodnotícím pracovníkem. Celý proces se skládá ze dvou částí, kterými jsou individuální a skupinová; proces trvá přibližně 5-6 měsíců, aby měli zájemci přiměřený čas si přesně ujasnit a vyhodnotit svůj postoj a představy, co přesně obnáší být pěstoun. (Černá, Svoboda, 2011)

Hodnotící pracovník by měl v průběhu přípravy zájemce strávit několik schůzek v rodině a lépe se s ní poznat. Kromě hodnocení a poznávání budoucích pěstounů je důležité zjistit názor ostatních členů domácnosti, zejména dětí. Mimo jiné by si budoucí pěstouni měli zajistit reference, např. od sousedů, kolegů v práci, zaměstnavatele, dospělých dětí. Reference

jsou významné pro komplexní představu hodnotícího pracovníka o zájemci, aby měl jistotu o vhodnosti prostředí pro dítě. (Černá, Svoboda, 2011)

Všechny tyto informace se zjišťují v individuálních setkáních, v případě, že jsou zájemci o pěstounskou péči partneri, měli by se schůzek účastnit oba. Skupinová příprava je nezbytnou součástí teoretické přípravy zájemců.

Skupinovou přípravu nezajišťuje hodnotící pracovník sám, ale je uskutečňována pomocí lektorů, kteří jsou na tyto aktivity přímo vyškoleni; zájemci si projdou teoretickou přípravou, praktickým cvičením týkajícím se toho, čím si pěstouni každý den procházejí, a budou jim přiblíženy důvody, proč je PP pro děti vhodnější než ústavní výchova. (Černá, Svoboda, 2011)

Finální rozhodnutí, zda zájemce vyhovuje požadavkům na PP, učiní krajský úřad. Pokud je žádost schválena, jsou zařazeni do evidence zájemců o zprostředkování pěstounské péče, kterou spravuje a vede krajský úřad. (Černá, Svoboda, 2011)

V případě potřeby pěstounské rodiny pro dítě se pracovníci krajského úřadu zaměří na vyhledání rodiny pro dítě nejvhodnější, a to z hlediska typu péče, který jsou schopni poskytnout (dlouhodobá/krátkodobá), z hlediska věku, etnika dítěte, popř. s ohledem na to, zda má dítě tělesné nebo zdravotní postižení. (Černá, Svoboda, 2011)

3 Metodologie a etické souvislosti výzkumu

V této kapitole se budu zabývat metodologií výzkumu a etickými souvislostmi s tímto výzkumem spojenými.

3.1 Metoda

Cílem výzkumu, který vyplývá z cíle celé práce, je popsat/analyzovat strukturu vztahů rodiny s dítětem, svěřeným do pěstounské péče a vychovávaným prarodičem. K jeho dosažení používám kvalitativní výzkumný postup v designu případové studie – pro získání dat povedu rozhovory s jedinci (partnery), kteří jsou (z hlediska žité reality, aktuálně však ne z hlediska biologického a právního) v pozici prarodiče a současně pěstouna/ pěstounky. Analýza bude probíhat na základě dat získaných pomocí polo-strukturovaných rozhovorů; pozorování; využití dostupné dokumentace a rozhovoru se sociální pracovníci. Pro získání dat do takové analýzy použiji individuální rozhovor s každým participantem zvlášť, aby se jejich odpovědi navzájem neovlivňovaly a aby se se svou pozicí v rámci péče o dané dítě ztotožnili každý sám za sebe. Polostrukturovaný rozhovor *„který stojí na pomezí strukturovaného a nestrukturovaného rozhovoru. Využívá se tehdy, pokud k výzkumnému problému existují určité znalosti a indikátory, které může výzkumník dále rozvíjet či doplňovat. Před samotným rozhovorem si výzkumník sepíše ‘návod’, neboli seznam témat či konkrétních otázek, které chce respondentovi položit.* „(Linderová a kol. 2016, s. 61) Případová studie vyžaduje triangulaci dat, kdy rozhovor s komunikačními partnery rodiny je doplněn o rozhovor se sociální pracovníci a náhled do dokumentů případu.

Výzkumná otázka zní: Jak prarodiče-pěstouni zvládají naplňovat své role a jak je kombinují? Okruhy dotazování se týkaly následujících oblastí: přijetí dítěte do péče/ náhradní rodiny; biologická rodina a vztahy v ní; volnočasové aktivity a školní příprava; schopnosti prarodičů zajišťovat potřeby dítěte; předávané hodnoty dítěti; finanční zajištění rodiny.

Cílem rozhovorů je pochopit skutečnost, jak jednotlivci své role chápou a jak k nim přistupují. (Hendl, 2012, s. 47)

3.2 Výzkumný soubor

Kritériem pro zařazení do výzkumného souboru bylo to, že rodina splňuje požadavky na kategorii prarodičů-pěstounů. Až v průběhu rozhovorů se ukázalo, že komunikační partneři jako manželé, každý zastávají jednu roli z požadovaných prarodičů-pěstounů. PP se v rodině

z babičky- pěstounky, z pragmatických důvodů převedla na jejího manžela. Realita se, tak ukázala složitější, než s jakou byla rodina zařazena do výzkumu.

Rozhovor jsem vedla s vybranými komunikačními partnery, které jsem po předchozí domluvě kontaktovala. Získala jsem na ně kontakt ze svého okolí, tato rodina má v pěstounské péči své vlastní vnouče. Původně jsem zamýšlela větší počet komunikačních partnerů, k provedení druhé případové studie (tj. z více pěstounských rodin), kdy jsem spolupracovala s organizací zabývající se podporou pěstounských rodin. Tato spolupráce byla však ukončena a již mi nebylo dovoleno kontaktovat skrze ně více rodin. Magistrát, ani další organizace kontakty z legislativních a etických důvodů neposkytují. Oslovila jsem druhou rodinu, na kterou jsem dostala kontakt ze svého okolí, ta se však výzkumu odmítla zúčastnit. Následně oslovování dalších rodin z časových důvodů neproběhlo.

Komunikačními partnery jsou manželé. Biologickým prarodičem je jen babička, která pečuje o vnoučku, dceru své dospělé dcery. Dcera v době sňatku komunikační partnerů (babičky a jejího manžela) již měla dvě děti. Vnouče je pro partnera babičky nebiologické. Výzkum probíhal v jejich přirozeném prostředí u pěstounů – prarodičů doma. Při některých částech rozhovoru bylo přítomné i vnouče, kdy bylo zřejmé, že komunikační partneři odpovídali s ohledem na přítomnost dítěte v místnosti.

Osoby již se výzkum týká, jsou: biologická babička, která se stará o syna své dcery. Tato babička žije s partnerem (manželem), který se později stal pěstounem. Nejprve se o syna své dcery (Adama) babička (paní Markéta) starala neformálně, z důvodů vysvětlených později, však začala o vnuka pečovat v rámci formální PP. Později se pěstounem stal pan Miroslav, manžel paní Markéty. Dcera paní Markéty se výzkumu neúčastnila.

Dalším komunikačním partnerem v rámci splnění triangulace v případové studii, jsem provedla rozhovor i se sociální pracovnící rodiny. Nicméně sociální pracovnice, která se o případ starala od začátku, již svoji pozici opustila, rodina dostala před nedávnem novou sociální pracovníci, ta má možnost nahlédnout do dokumentace, ale s rodinou neprošla celým procesem. Na tento případ s velkou pravděpodobností bude mít jiný náhled než kolegyně, jež s nimi spolupracovala před ní. Kontakt s bývalou pracovnící nebyl možný.

3.3 Výzkumná technika

Jako hlavní výzkumnou techniku jsem si zvolila rozhovor, který jsem podepřela pozorováním, a to proto, že cíleně pracuje s reflexivní povahou zkoumání. Využívám těchto metod pro

popis, analýzu a interpretaci nekvantifikovaných či nekvantifikovatelných vlastností zkoumaných fenoménů vnitřní i vnější reality. (srov. Miovský, 2006, s. 18)

Polostrukturované rozhovory proto, že dávají velký rozsah možností komunikačním partnerům mluvit o tom, o čem sami chtějí, a tak umožňují odhalit i souvislosti, které nebyly předem odvozeny z výchozích teoretických konceptů. Otázky jsem pokládala otevřené i uzavřené, abych si ujasnila detaily, a také, aby si komunikační partneři nepřipadali tlačeni někam, kde je jim to nepříjemné. Otázky umožňují porozumět různým souvislostem a kontextu do hloubky a zaručují, že všechna témata, na která se chci zeptat, budou probrána. Pořadí otázek závisí na osobě realizující rozhovor.

Techniku rozhovoru jsem zvolila proto, že se mi jeví jako nejúčinnější při zkoumání lidského přístupu k životu a ztvárňování rolí v životě. Výzkum probíhal v přirozeném prostředí rodiny. Rozhovor byl nahrán na nahrávací zařízení pro možnosti pozdějšího vyhodnocení. Pro výzkumníka je audiozáznam nápomocen v tom, že si nemusí zapisovat vše, co komunikační partneři sdělí, ale využije možnosti vlastního pozorování a poznámek mimo vedený rozhovor. Audiozáznam navíc zachycuje i atmosféru a případné projevy emocí komunikačních partnerů př.: smích, nervozita, zvýšení hlasu aj. (Miovský, 2006, s. 197-198)

3.4 Reflexe průběhu výzkumu

V této podkapitole budu reflektovat průběh výzkumu, jeho úskalí a omezení.

Výzkum probíhal v domácím prostředí pěstounů, snažila jsem se, aby celý rozhovor nezasáhl příliš rušivým způsobem do jejich typického dne. Jednalo se o dvě návštěvy, takže jsme se při druhém setkání mohli zaměřit na otázky a odpovědi, které nebyly zřejmé z prvního rozhovoru. Při prvním setkání jsem se setkala s babičkou a pěstounem (neformálně v pozici dědečka, kterého však dítě nazývá strýcem) samostatně. Rozhovor probíhal v poklidném duchu a participanti byli ochotní odpovědět na většinu mých otázek dle mých představ.

Druhé setkání proběhlo za přítomnosti paní Markéty a pana Miroslava, v průběhu se přidalo i vnuče a bylo zřejmé, že způsob odpovídání participantů se změnil, kdy si byli přítomnosti vnučete v místnosti vědomi a odpovídali s ohledem na tuto skutečnost.

Omezení mého výzkumu vnímám v tom, že nemám žádné předchozí zkušenosti s vedením polo-strukturovaného rozhovoru a věřím, že při dalším šetření by bylo možné zjistit více informací od komunikačních partnerů.

3.5 Etické souvislosti

Nejdříve jsem s respondenty ujednala ústní souhlas k nahrání rozhovoru a jejich dobrovolné účasti ve výzkumu. Respondenty jsem ujistila, že informace jimi sdělené jsou anonymní a použiji je pouze pro potřeby své bakalářské práce a nebudu s nimi nijak dále nakládat. Dále jsem je ujistila, že data pozměním tak, aby nebylo možné na základě s jejich odpovědí na mé otázky je s nimi identifikovat. Při analýze dat jsem usilovala o to, abych do nich nevkládala jiné významy založené na mých předpokladech a abych nemanipulovala s daty.

3.6 Analýza dat

V rámci výzkumu jsou využity přepisy rozhovorů, které byly nahrány na diktafon. Přepisy nejsou celé, pouze vytažené části z důvodu velké časové náročnosti. Detailní informace, které nebyly přepsány, jsou k dohledání ve zvukových záznamech. Nadále bylo využito poznámek z vlastního pozorování komunikačních partnerů při provádění rozhovorů, jak s manžely, tak sociální pracovníci.

Analýza probíhá na základě induktivního postupu, kde se výzkumník pokouší sestavit co nejpřesnější obraz zkoumané reality. (Hendl, 2012)

4 Stručný příběh rodiny

Prarodiče žijí společně již 15 let (od roku 2003) jsou manželé a žijí na vesnici. Vnuk (Adam) s nimi začal bydlet, když mu byly téměř 3 roky, nyní je Adamovi 8 let. Matka Adama má další dvě děti, které jsou starší (chlapec 17 let a dívka 14 let). Všechny děti jsou biologickými sourozenci, i když jejich rodiče nikdy nebyli sezdáni, postupem času se ve vztahu rodičů vyskytovaly problémy a konflikty. Docházelo k domácímu násilí a zneužívání návykových látek a alkoholu. Prarodiče, jak sami uvádějí, si z důvodu velké vzdálenosti ničeho nevyšimli a výkyvy v chování matky si vykládali jako velké zatížení při výchově tří dětí. Asi dva měsíce po narození Adama se jeho rodiče rozešli a otec dostal soudní zákaz se s matkou stýkat z důvodu přetrvávajícího domácího násilí. Prarodiče chtěli matce ulevit a všechna tři vnoučata si brávali na víkend. Když byly Adamovi téměř dva roky, matku zajala policie do vazební věznice a otec projevil zájem pouze o dvě starší děti. Adam tedy zůstal u prarodičů, kteří nechtěli, aby musel do kolektivního zařízení náhradní péče. Vzhledem k situaci a tomu, že se do rodiny dostal téměř ze dne na den, nebyli na svoji novou roli připraveni a museli své životy přizpůsobit nové situaci a každodenní přítomnosti vnoučete a jeho potřebě, aby o něj bylo postaráno.

4.1 Základní orientace ve vztazích pěstounské a biologické rodiny

Manželství komunikačních partnerů paní Markéty a pana Miroslava, bylo uzavřeno v roce 2008. Dále jen paní Markéta a pan Miroslav.

Paní Markéta do manželství vstupovala v roli matky a babičky, se svojí dcerou a vnoučaty se stýkala pravidelně ve snaze dceři pomoci se o děti postarat. Návštěvy probíhaly u dcery doma, aby mohla paní Markéta pomoci s domácností a péčí o vnoučata v jejich přirozeném prostředí. Paní Markéta má dvě biologické děti, syna a dceru. Vychovávala je od dětství sama, jelikož první manžel paní Markéty tragicky zahynul při autonehodě. S druhým manželem panem Miroslavem se seznámili v době, kdy obě děti již byly samostatné a založily vlastní rodiny. Ani jedno z dětí se výzkumu neúčastnilo. Pan Miroslav biologické děti nemá.

Biologičtí rodiče, se o Adama nestarají, protože krátce po narození Adama došlo k rozchodu partnerů. Otec dítěte dostal soudní zákaz se s matkou stýkat, vzhledem k minulosti a domácímu násilí, které páchal na matce, dceři paní Markéty. Po narození Adama s ním otec téměř vůbec nepřicházel do styku, ani o něj nijak neprojevoval zájem. V současné době žádné změny ve vztahu otec-dítě nenastaly, otec stále o Adama zájem neprojevuje. Nyní otec založil

jinou rodinu s cizí ženou a dle dostupných informací participantů, se stal znovu otcem nevlastních sourozenců Adama.

Matka v rodině byla absenční z důvodu odnětí svobody, na základě čehož se Adam dostal do péče k babičce a jejímu manželovi. Po dobu trvání vazby byl Adam s matkou nepravidelně v kontaktu, když jednou za čas jezdil s babičkou matku navštívit. V současné době je matka propuštěna. V péči má však jen dvě své děti (starší sourozence Adama), o kterého neprojevuje zájem. Tvrdí, že s ním nemá vybudovaný vztah a u její matky bude Adamovi lépe. Nadále je se synem v kontaktu nepravidelně. Kontakt probíhá nejčastěji přes mobilní telefon.

Starší sourozenci po dobu trvání odnětí svobody matky bydlely s otcem, po propuštění se vrátili zpět k matce. K paní Markétě mají pozitivní vztah, ale pravidelně se nenavštěvují. Dle slov paní Markéty, mají své vlastní zájmy a koníčky. Návštěvy probíhají spíš nepravidelně.

Otec o Adama zájem neprojevoval, několik měsíců již žil u babičky a strejdy, přidělení PP bylo z počátku v rámci příbuzenské PP. Výhody tohoto typu jsou, že dítě již zná prostředí, do kterého jde a osoby, které se o něho budou starat/ starají. V Adamově případě se jednalo o formální vyřízení péče. Matka návrh, že by byl Adam přidělen do péče, podporovala již v době, kdy byla ve věznici. Pěstounkou se stala babička. Jednou z nevýhod příbuzenské PP je malá pravděpodobnost návratu dítěte k rodičům. Což se po matčině propuštění také stalo, vzala si zpět do péče starší děti, ale Adama nechala v PP.

Oficiální přidělení PP změnilo několik věcí, zejména potřebu dodržování pravidel PP: potřeba vzdělávání pečujících; uzavření dohody o výkonu PP; vzniká nárok na odměnu pěstouna. Rodiče mají stále vyživovací povinnost vůči dítěti dle §961 zák.98/2012, zároveň mají právo na styk s dítětem a informace o něm.

Matka Adama svoji vyživovací povinnost plní, je s Adamem nepravidelně v kontaktu přes telefon a průměrně jednou měsíčně i osobně, ať už jej přijede navštívit nebo jeden Adam s babičkou k matce. Čas o samotě moc netráví, vždy je při jejich kontaktu přítomen jeden z manželů. Jak sami uvádí, vnímají změnu v chování po kontaktu s matkou a sourozenci.

Otec plní vyživovací povinnost nepravidelně a zájem o styk se synem neprojevuje. Úpravu poměrů nebo soudní vymáhání manželé nepožadují: „jsme rádi, že je od něj pokoj a nechává nás na pokoji“. Po dobu trvání péče manželů, se se synem viděl asi 3x a vždy

z iniciativy babičky, chtěla, aby měl Adam kontakt s otcem. Později však kontakty přestala iniciovat. Otcovský vzor v životě Adama převzal pan Miroslav.

4.2 Biologická rovina

Paní Markéta se z pozice babičky začala starat o vnuka Adama v okamžiku, kdy dcera paní Markéty přestala být schopná se o dítě postarat. Neschopnost se o Adama postarat způsobilo uvěznění dcery paní Markéty ve vazební věznici. Paní Markéta se o Adama starala nad rámec svých prarodičovských povinností po dobu asi 13 měsíců, kdy převzala prakticky celou péči a výchovu na sebe. Péče probíhala z počátku neformálně v rámci rodinné solidarity, kdy, jak sama paní Markéta uvedla, jí přišlo normální se o vnuka postarat, aby nemusel být umístěn do zařízení pro výchovu dětí.

4.3 Právní rovina

Manželství uzavřené v roce 2008, kdy oběma partnerům bylo 47 let, bylo uzavřeno po pěti letech vztahu. Seznámili se tak v pozdějším věku, a dokonce i několik prvních let manželství společně nesdíleli každý den jednu domácnost. A to z důvodu zaměstnání, kdy oba dva manželé chodili pravidelně do zaměstnání, která však byla v jiných městech a z důvodu vyššího věku měla paní Markéta obavu svoji pozici opustit a přestěhovat se k manželovi. Pravidelně se vídali o víkendech, kdy se paní Markéta vracela do společné domácnosti, ve které bydlel pan Miroslav. Ten zároveň pomáhá svým rodičům, jelikož bydlí ve vedlejším domě.

Péče o Adama probíhala z počátku neformálně. Bydlel u babičky a strejdy, aby nemusel být umístěn v zařízení kolektivní péče o dítě. Do této situace se dostal neschopností biologických rodičů se o něj adekvátně postarat, ať už pro nezáměr ze strany otce, tak pozdější odnětí svobody matky. Adam tím pádem není takzvaně „právně volný“. Primárně zájem dítěte není v tom, jestli je právně volné či nikoliv, stále má základní potřebu být přijímáno a milováno.

V případě neschopnosti rodičů se o dítě postarat se hledají alternativní možnosti, kdo se o dítě postará. Pokud je to možné, je umístění dítěte v PP upřednostňováno před péčí ústavní. Dále umístění do rodiny, kdy dle §962 zák. 98/2012 dá soud přednost osobě příbuzné, před osobou cizí.

4.4 Sociální rovina

Ze začátku se paní Markéta o vnuka Adama starala neformálně, po asi 13 ti měsících si zažádala na popud ze strany dcery paní Markéty o PP. Jednalo se o příbuzenskou PP, pro paní Markétu to znamenalo přidání nových sociálních rolí. To, jestli se jí podařilo nových rolí zhostit, popíši v další kapitole.

Později, z pragmatických důvodů, kdy pan Miroslav nemohl najít po úraze práci, se manželé rozhodli předat pěstounství z babičky na pana Miroslava. Paní Markéta začala chodit do práce zase na plný úvazek a pan Miroslav se staral o hospodářství a více o Adama. Tráví s ním více času, který předtím tolik neměl vzhledem k zaměstnání. Touto změnou přešel z právního hlediska z příbuzenské PP do nepříbuzenské PP. Nicméně vzhledem k již existujícímu vztahu v rodině byl pan Miroslav posuzován jinak jako možná osoba pečující. Nemusel procházet přípravou na pěstounství a posuzováním od obecního úřadu s rozšířenou působností, který za normálních okolností má na starost proces svěření dítěte do péče a přípravy budoucích pěstounů. Při změně osoby pečující babičky paní Markéty na pana Miroslava bylo přihlédnuto k faktu, že Adam již s oběma sdílel domácnost několik let a jsou na sebe zvyklí a není potřeba do fungujícího systému zasahovat soudní úpravou povinností.

5 Fungování rodiny

Dle dostupných dokumentů, manželé využívají podporu poradny pro rodinu. Navzdory jejich nesouhlasu s některými aktivitami, př.: kniha života Adama, kdy neshledávají důležité, aby něco takového vznikalo. Na druhou stranu respektují odborníky, se kterými spolupracují a věří jejich úsudku, že se jedná o aktivity, které Adamovi pomohou se zorientovat v jeho rodinné situaci. Dle sociální pracovnice se manželé do aktivit zapojují a uvědomují si, že jsou i malé detaily jako tvorba knihy života pro vývoj Adama důležité.

Ze začátku, kdy se manželé začali o Adama starat a vzhledem k tomu, že oba dva stále chodili do zaměstnání a paní Markéta sice měla zkrácený pracovní úvazek, aby se vnukovi mohla věnovat, stále potřebovali výpomoc. Začali využívat místní mateřské školy, kam Adam chodil několik dní v týdnu, když paní Markéta chodila do práce. Náklady na mateřskou školu byly pokryty z příspěvku na dítě, které manželé dostávali. V tu dobu se jednalo o jediné finanční prostředky, které na Adama pobírali nebo dostávali. Od otce ani matky se financí nedočkali.

O PP začali manželé přemýšlet po rodinné konferenci, která se konala vzhledem k zhoršení školního prospěchu starších dětí dcery paní Markéty. Konference se zúčastnili manželé, otec dětí a jeho matka, u které v té době otec i se staršími dětmi bydleli. Na základě této konference, týkajících se starších dětí a toho jak je o ně postaráno, že mají kde bydlet a co jíst, ale o školní prospěch a jiné části jejich života se otec nezajímá a stejně za péči o ně otec pobírá peněžní odměnu, takže není ani nucen chodit do zaměstnání, si manželé podali návrh na PP. Otec za celou dobu, co byl Adam u babičky a strejdy na něho finančně nepřispíval, i když mu vyživovací povinnost nebyla odebrána. S tímto argumentem si požádali manželé o přidělení Adama do PP a jako pěstounka byla vybrána babička, v rámci příbuzenské pěstounské péče.

Po 3 letech, kdy byla pěstounka paní Markéta, měl pan Miroslav zdravotní obtíže a musel opustit zaměstnání. Po asi 7 měsících ve zdravotní neschopnosti se měl vrátit do zaměstnání, ale žádné nemohl najít. Po úraze měl sníženou pracovní schopnost, a tak se manželé rozhodli, že se pěstounem stane pan Miroslav a paní Markéta se vrátí na plný úvazek do zaměstnání. To umožní péči o Adama a finanční zabezpečení rodiny.

Pan Miroslav se tak stává pěstounem z pozice manžela babičky Adama, takže Adam je sice stále ve své rodině, ale typ PP se mění z příbuzenské na nepříbuzenskou. Pravděpodobnost, že by se pan Miroslav bez toho, aby přijal vnuka paní Markéty, jako dítě do

péče stal pěstounem sám za sebe je minimální, dovolím si říci, že i nulová. Pěstounství, ať už byla pěstounka paní Markéta nebo pan Miroslav, bylo realizováno z pragmatických důvodů. Neměli problém s péčí o Adama i bez uznané PP, v rámci rodinné výpomoci a solidarity, ale vzhledem k finančním možnostem a dle jejich slov i jakési „*vyčůranosti*“ Adamova otce a zneužívání systému nakonec o PP zažádali. Zákonným zástupcem stále zůstává matka Adama.

V typologii prarodičů, kterou rozvrhla Anne Gauthier (viz. Dopita) se, vztah manželů vůči Adamovi dá popsat jako aktivní prarodiče, kteří se podílí na výchově, pomáhají s úkoly a vzděláváním a upravují způsob, jak dítě tráví volný čas. Zároveň vidím propojení jako k subdodavatelům vzdělání, tj. nahrazují rodiče a působí zde konflikt rolí. Dítě vychovávají. V tomto případě, ale nevidím ani jinou možnost než přistoupit na konflikt rolí, které se zároveň poměrně očividně rozdělují mezi manžele. Paní Markéta v rodině funguje více v roli babičky než matky, kdežto pan Miroslav jakožto pěstoun zastupuje spíše roli rodiče/otce. On sám sebe ani nepokládá za dědečka nebo se nepokouší do této role stavět. Předpokládám, že se takto chová proto, že sám biologické děti nemá a neumí si s rolí prarodiče poradit. Navíc za Adama cítí zodpovědnost, jelikož jej má, jak sám říká: „*papírově na starost*“. Proto Adamovi dovoluje oslovovat jej „*strejdo*“. Během pozorování bylo zřejmé, že paní Markéta naplňuje roli babičky, dle svých slov je i benevolentnější než bývala k vlastním dětem a Adama si předchází a snaží se mu nahrazovat to, že nemá tolik možností být se svými sourozenci a vrstevníky. Mohla jsem pozorovat i tendence k roli matky, ale domnívám se, že takové má téměř každá žena, zejména ty, které již vlastní děti mají. Tím, že se stávají babičkami, o své zvyky nepřicházejí.

Dle sociální pracovnice je zřejmé, kdo se o Adama více stará z pozice vychovatele a kdo je méně přísný. Paní Markéta je víc kontaktní, více jej objímá a vnukovi projevuje více lásky. Zatímco pan Miroslav k Adamovi přistupuje spíše z pozice nevlastního otce než prarodiče. Neprojevuje tolik lásky, což neznamená, že jej nemá rád, ale v porovnání s paní Markétou je chladnější, což je důsledkem toho, že se jedná o nepříbuzenský vztah.

Paní Markéta si uvědomuje obecný rozdíl rolí rodiče a prarodiče, kdy jsou především rodiče zodpovědní za výchovu dítěte. V jejich případě zajišťují výchovu oni, ale uvádí i okamžiky, kdy z důsledně nastavených hranic uleví. V tom, že by věk prarodičů ovlivnil jejich rozhodování, jestli zachovávají nastavené hranice nebo ne, mi nebylo jasně zřejmé, ani po položení dalších otázek. Jestli například vypožirovali, kdy jsou ochotni ze svých nároků více povolit. Neuvádí žádné specifika, s výjimkou únavy: „*to, když přijdu z práce, tak se s ním nechci hádat, tak to buď musí dělat, jak se řekne anebo ho necháme*“. Na druhou stranu únava

působí nejen na povolení nastavených hranic, ale i na případné zpřísnění dle slov paní Markéty.

Sociální pracovnice uvádí, že paní Markéta si nepřipouští, že je na Adama až moc benevolentní a lehce mu dovolí překročit hranice. Domnívá se, že je to proto, aby mu vynahradila to, že nežije s biologickou matkou a sourozenci. Na významu role jakou k výchově a přístupu paní Markéty k Adamovi sociální pracovnice rodiny pracuje a snaží se usměrnit tento vztah do typické roviny, aby nedocházelo ke konfliktům ve snaze pana Miroslava o výchovu Adama a jakýmsi „rozmazlováním“ od babičky.

Manželé ve svých volnočasových aktivitách se snaží do nich zapojit i Adama, kdy mu jdou příkladem a berou s sebou na akce (myslivecké události). Nabádají jej k stejným hodnotám, které sami dodržují. Dle slov paní Markéty, je zřejmé, že nemají tolik svobody a možností, které měli před přijetím dítěte do péče: *„Ale je jasný, že už ty koničky nejsou, co bývaly, péče o dítě to trochu naruší, ale má to cenu. Nemůžu jít sama a mít čas pro sebe, musím se přizpůsobit jemu...“*. Jezdí na výlety, které se přizpůsobují potřebám dítěte př.: zoologická zahrada, procházky na místa atraktivní pro Adama. Na druhu stranu jsou schopni využít služeb, na které mají ze zákona nárok. Pravidelně využívají respitní péče a oba dva prarodiče tuto službu zmiňují jako přínosnou a těší se na čas odpočinku, který jim služba přinese. Volný čas tak využívají k odpočinku v lázních

6 Repertoáry role prarodiče-pěstouna pana Miroslava a paní Markéty

Sociální role jsou každým jedincem přijímány jiným způsobem, schopnost přijmou roli, se liší, vzhledem k jejich proměnlivosti vůči dosaženému věku jedince a taktéž zdravotnímu stavu, sociálnímu statutu aj. Skládají se z různých repertoárů, některé jsou takové, ke kterým jedinec musí zaujmout postoj a nějak se s nimi vypořádat a jiné jsou volitelné, takže se může rozhodnout, jestli je přijme nebo jak se k nim postaví.

Obraz jednotlivých repertoárů vyplynul z rozhovorů s komunikačními partnery, pozorováním a studem dokumentace.

6.1 Repertoár živitele

Klasický formát rodiny, kdy je živitelem muž a žena je spíš v roli pečovatelky, v tomto případě nefunguje. Pan Miroslav je pěstounem Adama, což jej staví do jiných rolí než výhradní role živitele. Živitelem se tedy stává paní Markéta, kdy naplňuje roli tradičně spíš mužského rázu. Živitel nahrazuje čas nepřítomnosti v rodině finančními prostředky, které přináší domů ze zaměstnání. Pan Miroslav tuto roli naplňuje tak, že se stará o dům a hospodářství kolem, vykonává úpravy bytových prostor i vnějších prostor a zajišťuje tak potřebný komfort, který mu z pozice muže v rodině přijde přirozený. On do rodinného rozpočtu přispívá tím způsobem, že dostává odměnu pěstouna a hradí tak náklady spojené s péčí o Adama. Nelze jednoznačně říci, že finance od jednoho nebo druhého manžela jsou použity na konkrétní věci, vzhledem ke skutečnosti, že mají společný rozpočet a účty a jiné výdaje hradí ze společného účtu.

Navíc je na Adama jeho biologické matce stanoveno výživné, které matka od doby co je propuštěna z vězení pravidelně hradí. Žádné další prostředky „navíc“, však na Adama nepřispívá. Z pohledu paní Markéty je to v pořádku, protože si plní svoje povinnosti a ani od své dcery neočekává, že by hradila větší částky. Finance, které posílá matka jako výživné, paní Markéta a pan Miroslav nevyužívají a ukládají je Adamovi na spořicí účet. Shodují se, že je potřeba mu do budoucna zajistit určitou finanční pomoc, aby mohl jít studovat. Uvědomují si, že pokud bude chtít jít na vysokou školu, budou finanční náklady na jeho péči vyšší, než si mohou dovolit. Domnívám se, že starost o budoucnost Adama ať už to, jaké bude mít návyky, ale zejména finanční zajištění u obou komunikačních partnerů patří právě do jejich repertoáru živitele.

6.2 Repertoár vychovatele

Výchovu a především stanovení hranic zajišťuje pan Miroslav. Působí jako autorita v rodině, kdy on sám byl vychováván spíš tradičním autoritářským způsobem od svého otce. Nejdříve je čas na práci a až poté na zábavu. Pan Miroslav nepůsobí však nijak přísným autoritářským postojem. Není úplně striktní v tom, aby dával najevo, že by Adam musel přesně dělat určité věci a jen on věděl co je pro Adama nejlepší. Domnívám se, že dokáže nastavit zdravé hranice k výchově Adama, ale zároveň pro něj působí jako mužský vzor, ke kterému může vzhlížet.

Výchova samotná se odehrává nejen v určitých okamžicích dne, ale především v každodenních záležitostech, kdy má dítě možnost tzv. odkoukat, jak dospělí reagují na určité situace a tyto vzorce chování sami aplikují a využívají. Pan Miroslav s paní Markétou si dávají za společný úkol z Adama vychovat člověka, který bude mít pracovní návyky, bude slušný, nebude závislý na návykových látkách apod.: „alespoň, aby byl jako my“. Jsou si poměrně jisti v tom, co by Adamovi všechno chtěli do života předat a čemu by se měl vyhnout, aby se nedostal do problémů nebo něčeho obdobného jako jeho biologičtí rodiče.

Zdravě nastavené hranice, kdy se rozlišuje mezi časem hry a časem vyhrazeným k poslouchání nebývá úplně jednoduché pro manžele dodržet. Ze strany paní Markéty se jedná o uvolňování nastavených hranic, jak sama uvádí z různých důvodů, ať už únavy nebo nechce na Adama být tak přísná. Pan Miroslav je naopak důslednější a na dodržování pravidel trvá. I sociální pracovnice potvrdila, že Adam je s babičkou rozpačitější a více si dovolí, protože ví, že mu to nejspíš projde. Zde vidím konflikt právě v repertoáru vychovatele, kdy tuto roli zastává především pan Miroslav, ale paní Markéta jí svojí benevolencí narušuje. Nemyslím si, že by byla na Adama pouze hodná, taktéž mi bylo sociální pracovnící sděleno, že hranice dokáže poměrně dobře nastavit, tak jak tomu byla zvyklá u svých vlastních dětí. Problém však spatřuje především v nedůslednosti. Což může do budoucna mít vliv na celkové Adamovo respektování autorit a pravidel, pokud se mu vždy podaří z babičky vyloudit úlevu.

6.3 Repertoár učitele

Repertoár učitele ze strany dospělých v rodině neznamena pouze pomoci s přípravou do školy, i když se jedná o jeho podstatnou část. Z počátku jde o učení základních dovedností, v případě paní Markéty, která se o vnuka starala ještě před vzetím do vazby biologické matky Adama do vazební věznice, dle svých časových možností. V okamžiku, kdy byl Adam předán do péče i když neformální babičce, tento repertoár začala naplňovat úplně, zejména v učení základních hygienických návyků a péče o sebe a okolí vzhledem k věku Adama. Paní Markéta

o Adama pečovala především v předškolním věku a učila jej všem dovednostem a povinnostem spojeným s jeho věkem. Nyní tento repertoár naplňuje především v morálních záležitostech jako je čestnost a pracovní povinnosti. Jak vycházet se svým okolím a jak se chovat k vrstevníkům, dospělým aj. Netráví s ním tolik času přes den a přípravu do školy Adam vykonává především s panem Miroslavem.

Pan Miroslav zpočátku tohoto repertoáru moc nevyužíval, situace s péčí o Adama pro něj byla poměrně neočekávaná a náhlá. Vlastní biologické děti nemá, a tak se moc z počátku nedokázal vypořádat s přístupem k malému dítěti. Postupem času si však k Adamovi vybuchoval vztah. Naučil se obsah sdělení, pokud něco vysvětluje, přizpůsobit jeho věku. Nyní zastává stěžejní část v repertoáru učitele, právě pan Miroslav. S Adamem tráví nejvíce času a učí jej nejen pracovním povinnostem tím, že mu Adam pomáhá s péčí o domácnost a hospodářství. Vozí jej na florbal, podporuje jej v tom, že mu postavil doma branku, aby mohl trénovat a postupně se v zájmové aktivitě zlepšovat. Velkým koníčkem pana Miroslava je myslivost, ke které také Adama vede jak on, tak i paní Markéta. Nejen, že mu ukazují zásady, ale také jej sebou berou na různé aktivity, jako jsou hony, krmení zvěře, střelby asfaltových holubů, zejména však procházky po lese. Je očividné, že mají oba manželé velkou zálibu v přírodě a byli by rádi, kdyby se jim podařilo tuto zálibu Adamovi předat.

Zejména právě tím, že společně tráví více času je tento repertoár u pana Miroslava výraznější než u paní Markéty, protože učení probíhá i během každodenních činností a základních věcí. Kdy nemusí cíleně k předávání informací či jejich sdělování docházet, ale Adam se stejně pouhým pozorováním učí a přejímá znalosti a zkušenosti.

6.4 Repertoár pečovatele

Jak jsem již zmiňovala v repertoáru živitele, tradiční pojetí muž-živitel, žena-pečovatelka v tomto případě nelze úplně aplikovat. Paní Markéta je biologickou babičkou a péčí o Adama zajišťovala nad rámec svých povinností před formální PP. Nicméně aktuálně více času tráví v práci a pan Miroslav ze zdravotních důvodů do zaměstnání nechodí. Má tedy více času se o Adama starat, každodenní úkoly jako je příprava stravy, hygienické návyky, podpora při přípravě do školy zahrnující psaní úkolů, učení se. Paní Markéta do zaměstnání každý den dojíždí, asi 55 minut. Znamená to, že do školy se Adam chystá za pomoci pana Miroslava, stejně tak je ze školy vyzvedáván. S babičkou Adam tráví čas večer, kdy jsou buď spolu a o večerní rituály, jako hygiena, úklid pokojíčku a pohádka na dobrou noc se dělí, anebo je převážně zastává paní Markéta. Domnívám se, že je to proto, že s Adamem nemá možnost

trávit čas přes den, tak jak by si představovala a chce mu tuto skutečnost vynahradit. Vzhledem k tomu, že od paní Markéty je dle slov a mého pozorování zřejmé více citu a lásky, která je projevována objímáním a hlazením.

6.5 Repertoár blízkosti

Pan Miroslav se k tomuto repertoáru blízkosti v rámci své role pěstouna staví tak, že má Adama na starost a je jeho úkolem zajistit veškeré potřeby, které Adam má. Hodně zde vidím prolnutí s repertoárem vychovatele a učitele, kdy působí navzájem jako jakýsi vylepšený kamarád. Pan Miroslav ze strany Adama oslovován „strejdo“ což evokuje familiárnější a přátelštější vztah, kdy společně mohou vymýšlet různé aktivity. Čas bez paní Markéty, když se Adam dostane domů ze školy, tráví společně a pokud nemá Adam kroužek florbalu, na který jej pan Miroslav vozí, většinou se společně starají o hospodářství.

Zejména z vlastního pozorování i z rozhovoru se sociální pracovníci je zřejmé, že se v tomto repertoáru pan Miroslav necítí úplně přirozeně. Neznamená to, že by Adama neměl rád, ale moc mu fyzický kontakt nic neříká a ani lásku neprojevuje dotyky. Z jeho strany se jedná spíš o slovní uznání a pochvalu. A je mu nápomocný, pokud potřebuje s něčím poradit, či pomoci.

Paní Markéta na druhou stranu je velmi kontaktní, a to nejen vůči Adamovi, ale i manželovi. Adama vezme na klín, hladí jej poměrně často a slovní uznání bylo většinou vždy v provázanosti s pohlazením, či jiným projevem lásky.

6.6 Význam manželství a jeho proměny v souvislosti s prarodičovstvím a pěstounstvím

Významnou částí, kterou je z mého pohledu potřeba zmínit je pro paní Markétu a pana Miroslava právě manželství. Jedná se o vztah navázaný v pozdějším věku, který zpočátku fungoval tak, že si každý z manželů ponechal svůj byt a čas společně trávili převážně o víkendech.

Situace se změnila právě se vznikem akutní potřeby postarat se o syna dcery paní Markéty. Manželé se k sobě nastěhovali a začali spolu žít a bydlet. Jednalo se tedy o nové určení denního rozvrhu a rutiny, na kterou byli zvyklí, a nejen v podobě, že najednou opět s někým bydlí, ale zároveň i potřeba vytvořit bezpečné a pořádné zázemí pro Adama.

ZÁVĚR

Tato bakalářská práce byla zaměřena na analýzu role prarodiče a pěstouna pomocí případové studie. Zaměřila jsem se na toto téma protože prarodiče - pěstouni jsou nejvýznamnější a nejpočetnější skupinou zajišťující pěstounskou péči.

Cílem bylo analyzovat strukturu vztahů v rodině s dítětem svěřeným do pěstounské péče a vychovávaným prarodičem. Postupovala jsme tak, že jsem nejprve provedla rešerši literatury a následně realizovala rozhovory s komunikačními partnery. Dále jsem se zabývala analýzou rozhovorů a zpracováním získaných dat.

V této konkrétní rodině se však formálně role neprolínají. Paní Markéta figuruje jako biologická babička a pan Miroslav zastává roli pěstouna. Z právního hlediska se tedy nejedná o příbuzenskou pěstounskou péči, ale z hlediska žité reality nelze být takto konkrétní. Z počátku péče probíhala v rámci nadstandardních povinností role prarodiče (babičky) a jejího partnera, jak jsem zjistila během rozhovorů, pan Miroslav se nikdy nestavěl do role prarodiče vůči vnukovi své partnerky. Neformální péče volně přešla do stádia příbuzenské PP, jelikož biologická matka o Adama neprojevovala zájem a také šlo o finanční důvody. Jak uvádí Jedlička (2015), sociálně - právní hledisko předpokládá umístění do PP v případě neexistence či nemožnosti navrátit se do původního domova. Vzhledem k tomu, že právě kvůli péči o vnuka měla paní Markéta zkrácený úvazek a biologičtí rodiče v té době na jeho péči finančně nepřispívali, zažádala o svěření vnuka do pěstounské péče.

Změna nastala v okamžiku, kdy pan Miroslav po dlouhodobější pracovní neschopnosti nemohl znovu najít zaměstnání. Převzal roli pěstouna a z PP příbuzenské se stává PP nepříbuzenská. Cesta k pěstounství pana Miroslava byla úplně jiná, než typický žadatel o nepříbuzenskou PP. Bylo přihlédnuto ke skutečnosti, že se jedná o jednu rodinu, ve které bylo dítě již do PP svěřeno. Změna se tak týkala více méně pouze právní stránky. Nadále se o výchovu Adama dělí oba manželé, ale z výsledků výzkumu je zřejmé, že na základě svěření Adama do PP panu Miroslavovi se poměry aktivity v jednotlivých repertoárech rolí změnily. Kde byla dříve více zapojena babička, právě z důvodu formální úpravy rolí, se pěstoun, který se dříve tolik do výchovy nezapojoval, stává významnějším aktérem v rodině. Takže změna, která byla původně jen právní, mění postoj pana Miroslava k výchově Adama. Do té doby fungoval spíše jako podpora své manželky. K nově získané roli se váže i zodpovědnost, které si je pan Miroslav vědom a vzhledem k tomu, že paní Markéta začala být v rodině více absenční z důvodu zaměstnání je na něm, aby se k určitým repertoárům postavil jinak.

Prarodiče a vnoučata jak uvádí Dopita ve své publikaci z roku 2005, mívají výjimečné pouto, kde se dle vývojových psychologů prarodiče nemusejí cítit vinni za špatné vlastnosti vnoučete, ale oceňují jeho dobré vlastnosti. Na základě informací získaných analýzou rozhovorů, lze tuto teorii vidět v praxi na přístupu k výchově Adama ze strany paní Markéty. U paní Markéty jde vidět, že má k vnukovi vytvořen blízký vztah a k jeho výchově a nastavování hranic přistupuje mírněji, než pan Miroslav.

Aktuálně dle popsaných skutečností v kapitole číslo 6 je zřejmé, že v některých repertoárech je výraznější paní Markéta právě z pozice babičky a v jiných zase pan Miroslav ve své roli pěstouna. Navzájem se tyto role kombinují, prolínají a doplňují. Nelze jednoduše oddělit samotnou roli prarodiče od role pěstouna, pokud je jeden z partnerů v první roli a druhý zastává roli druhou. Vnímám, že i když formálně nemůžeme říci, že oba zastávají obě role, navzdory tomu, že se pan Miroslav neidentifikuje s rolí prarodiče, ale spíš strýce nebo někoho, kdo je zodpovědný za výchovu vnuka svojí partnerky. Místy jsem z jeho postoje měla pocit, že se identifikuje s rolí nevlastního otce, což vidím zapříčiněno skutečností, že nemá biologické děti.

Celkově životní role pomáhají definovat osobní identitu jedince, zmíněné role prarodiče-pěstouna a jejich některé repertoáry, nejsou celkovým obrazem rolí a identity komunikačních partnerů. Jedná se, z mého pohledu, o jakýsi náhled do žité reality manželů, kteří se starají o syna dcery paní Markéty.

Cílem práce bylo zmapovat, jak prarodiče-pěstouni zvládají naplňovat a kombinovat své role, dle zjištěných informací a provedené analýzy vybrané rodiny, je zřejmé, že jednotlivé role nelze jen tak od sebe oddělit, i když mají jedinci možnost si vybrat, jak se k nim postaví. Například to, že se pan Miroslav k výchově Adama stavěl „pouze“ jako partnera babičky-pěstounky. V okamžiku kdy zaujal svůj postoj k roli pěstouna, se repertoár jeho vlivu na výchovu Adama rozšířil a změnila se tak potřeba míry rozsahu péče ze strany paní Markéty, která se vrátila na plný úvazek do zaměstnání. Celkově se ve svých rolích doplňují a zastávají role mužského a ženského vzoru rodiny pro vnuka Adama.

V kontextu sociální práce je vidět, že žitá realita se může od teorie lišit a není vždy jednoduché situaci v rodině definovat. Až na základě hlubší analýzy bylo možné rozklíčovat, jaké jsou skutečné role komunikačních partnerů ve vztahu k Adamovi a jak se navzájem prolínají a doplňují. Tento typ analýzy vztahů v rodině, která má v pěstounské péči své biologické vnouče/vnoučata by mohla do budoucna pomoci v ujasnění jak je potřeba

s jednotlivými aktéry spolupracovat, v čem je vést a jak jim z pozice sociální pracovníce pomoci vykonávat PP.

Tato práce by mohla do budoucna sloužit jako inspirace k dalšímu a hlubšímu výzkumu kombinací role prarodiče a pěstouna provedeném na větším vzorku komunikačních partnerů.

Použité zdroje

- ČERNÁ Ria a David SVOBODA. 2011. *Metodika přípravy k pěstounství. Chrudim: Amalthea.* ISBN 978-80-904801-4-8
- DENHAM, Thomas a Craig SMITH, 1989. The influence od grandparents. *Family relations.* No. 3. str. 345- 350.
- DOPITA, M. Věk: stáří - role: prarodič. In SÝKOROVÁ, D., ŠIMEK, D., DVOŘÁKOVÁ, M. (eds.) *Třetí věk trojí optikou. Acta Universitatis Olomucensis, Facultas Philosophica, Sociologica - Andragogica.* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2005, ISBN 80-244-1006-0.
- DUDOVÁ, R. 2008. Otcovství po rozchodu rodičovského páru. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- GABRIEL, Z., NOVÁK, T. 2008. Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči Praha: Grada. 144 s. ISBN 978-80-247-1788-3.
- GILBERT, Beht, 2011. 7 Health boosts grandparents give their grandchildren: In. *Everydayhelth.com [online].* ©2011 [cit. 2017-14-11]. Dostupné z: <https://www.everydayhealth.com/kids-health-pictures/health-boosts-grandparents-give-their-grandchildren.aspx#/slide-I>
- HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace. 3. vyd. Praha: Portál, 2012. ISBN 9788026202196.
- JEDLIČKA, R. (2015). Poruchy socializace u dětí a dospívajících. Prevence životních selhání a krizová intervence. Praha: Grada.
- KOLUCHOVÁ, J. (2002). Úskalí adopce a pěstounské péče. In Matějček, Z.(Eds.), *Osvojení a pěstounská péče* (s. 111-127). Praha: Portál.
- LANGMEIER Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ, 2006. *Vývojová psychologie.* Praha. Grada. ISBN 978- 80-247-1284-0
- LINDEROVÁ Ivica, SCHOLZ Petr, MUNDUCH Michal, 2016. Úvod do metodiky výzkumu. Jihlava. ISBN 978-80-88064-23-7
- MIOVSKÝ M. (2006). Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu. Praha: Grada.
- MOŠŤKOVÁ, Š., SOBOTKOVÁ, I. (2016). Příbuzenská pěstounská péče: Když dítě vychovávají prarodiče. *E-psychologie.* 10. ročník, s. 47–64.
- SOS – DĚTSKÉ VESNÍČKY, Praha. Pěstounská péče. Sos- vesnicky.cz [online].* ©2017 [cit. 2017-11-01]. Dostupné z: <http://www.sos-vesnicky.cz/pestounska-pece/>
- PACOVSKÝ, Vladimír. Proti věku není léku? Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-486-1.

VÁGNEROVÁ, Marie. Vývojová psychologie II. Dospělost a stáří. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1318-5.

VIDOVIČOVÁ, L., GALČANOVÁ L. a M. PETROVÁ KAFKOVÁ. Praha. 2015. Význam a obsah prarodičovské role u mladých českých seniorů a seniorek. *Sociologický časopis. [online]*. ©2015 [cit. 2017-14-11]. Dostupné z: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/605c3e46102555aee92a3a2da397b8280cbf47e3_15-5-05Vidovicova19.indd.pdf

SCHINDLEROVÁ, Anežka, Zkušenosti biologického dítěte v pěstounské rodině. Bakalářská práce, Olomouc, 2015, Univerzita Palackého v Olomouci, Cyrilometodějská fakulta, Katedra křesťanské sociální práce

SMITH, Peter, Grandparents & grandchildren. 2005. An important and surprisingly underresearched relationship. *The Psychologist*. No. 11, vol. 18. [online]. ©2005 [cit. 2017-14-11]. Dostupné z: www.thepsychologist.org.uk

STŘEDISKO NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE. Praha. Průvodce náhradní rodinné péče. Adopce.com [online]. ©2017 [cit. 2017-11-01]. Dostupné z: <http://www.adopce.com/informace/literatura-a-zakony/>

SÝKOROVÁ, Dana. Autonomie ve stáří: kapitoly z gerontosociologie. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007. ISBN 978-80-86429-62-5.

ŠANCE DĚTEM, Praha. Vztahy v pěstounské péči. Sancedetem.cz [online]. ©2017 [cit. 2017-11-01]. Dostupné z: <https://www.sancedetem.cz/cs/hledam-pomoc/rodina-v-problemove-situaci/dite-mimo-vlastni-rodinu/vztahy-v-nahradni-rodinne-peci-z-pohledu-psychologa.shtml#pestounstvi-mez-partnery>

ŠIKLOVÁ, Jiřina. Deník staré paní. 2.vyd. Praha: Kalich, 2008. ISBN 978-80-7017-082-3.

ZEZULOVÁ, D., 2012. Pěstounská péče a adopce, Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0065-9

ZÁKONY

Zákon o sociálně – právní ochraně dětí. Zákon č. 359/1999 Sb. v účinném znění ke dni 01. 04. 2000.

Nový občanský zákoník. Zákon č. 89/2012 Sb. v účinném znění ke dni 01. 04. 2012.